

KAFDAĞI

Cilt3, Sayı:1, Haziran 2018,19-30

Gönderim Tarihi: 20.04.2018

Kabul Tarihi:13.05.2018

"KİTAB-İ DEDE KORKUT DESTANI" OĞUZ TÜRKLERİNİN ORTAK YAZILI YAPITIDIR

"Kitabi-Dede Gorgud" As A Joint Written Monument Of The Oghuz Turks

Ayten AHMEDOVA

Dr Gence Devlet Üniversitesi Öğretim üyesi

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Kitab-ı Dede Korkut ("Kitab-i Dedem Korkut ala lisan-i taifei Oğuzan") oğuz kabilelerinin dilinde Dedem Korkut'un kitabı – Oğuz Türk Destanı demektir. Bu destan Türk toplumunu, daha kesin söylersek Türk Dili grubu ailesinin Oğuz Boyuna dahil olan halkların, yani Türkiye Azerbaycan ve Türkmenistan'da yaşayan Türk'lerin destanıdır. "Kitabi-i Dede Korkut" Destanı Türk halklarının tarihi coğrafyasının Azerbaycan halkının tarihi geçmişini kadim gelenek göreneklerini yansıtan muhteşem sanat eseridir. Bu destan Türk toplumlarının yazılı tarihidir. Dünya destanları içerisinde Kitab-i Dede Korkut özelliği ile seçilir. O Türk toplumunun bir mükemmel tefekkürden (mitolojik devrinden) diğer mükemmel tefekküre (tarihi döneme) Başlangıcının yeni şeklidir. Kitab-i Dede Korkut Türk Halklarının oluşturduğu milli kültür yapıları içerisinde en zengin ve en muhteşem sanat eseridir. Destan Türk'lerin yaşadığı bütün topraklarda Altaylardan başlayarak Irak'a kadar Demirkapı derbent' den Diyarbakır civarına ve Mardin'e, Hazar Denizinden Karadeniz sahillerindeki Abaz ellerine ve Trabzon'a kadar geniş alana yayılmıştır.

"Kitab-ı Dede Korkut" adı ile dünyada ün kazanan kadim Türk Toplumunun Oğuznamesi en temel şekli ile 3 esas yönü ile belirlenir:

1. Dünya Kahramanlık Destanlarının her birine has olan Kronolojiyi burada azami ilim bilgisi ve tarih bilimi ile tezahir eder. Hatta o dereced

akterlerini soyut tarihi kişiler ile bağdaştırılır.

2. Sadece Oğuzname adaşları arasında değil hatta bütünlükle kadim ve erken ortayüzyıl kahramanmaları ve genellikle bedii eserler içerisinde en kamileri sırasındadır.

3. eser sadece Azerbaycan edebiyatının olmayıp, bütünlükte orta asırlar Türk edebiyatlarının tek yazılı eposudur. Bu, çok kıymetli simgedir- eserin de, onu yaradan ulusun da, onu taşıyan dilin de tarihin çok derinliğine varmasına dalalet eder.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, kalp söz, sözlü kültür.

Abstract

Newroz consisting of two words "new" and "day" means "New Day" and it is celebrated

in north hemisphere of the world enthusiastically. The sun turns to the north on the 21st of March in vernal equinox. With Newroz, the weather warms, the snow melts, the trees come into flower, the soil comes alive and migratory birds began to turn back their home. For that reason, Newroz is accepted as the day of awakening of the nature, revival and creation for all living creatures. So it is celebrated as Newroz / New Day. Turkic peoples, Azerbaijanis, Kazakhs, Kyrgyz, Turkmen, Uzbeks, Tatars, Uighurs, Turkish People and Balkan Turks keep the Newroz tradition enthusiastically until today. Sivas Muslim Judge Burhaneddin Ahmed, Shah İsmail the founder of Safavid Empire, some Ottoman Sultans, Fuzuli, Nefti, Nedim, Azerbaijani Poet Şehriyar and Turkmen Poet Mahdumkulu write nice poems and prose on Newroz. However, because of some reasons, the Newroz Festival in Anatolia loses its some rituals in the course of time, moreover, it has been forgotten wholly. In Anatolia, Iğdır is accepted as the most celebrated city keeping the Newroz tradition. Because we cannot deny the effect of cultural affinity between Azerbaijan and Iğdır. Azerbaijan Turks play significant role in demographic structure of the region. For that reason, they are active in cultural life of the city. Because of some reasons, people have always been emigrating from Azerbaijan to Iğdır. With the effects of these emigrations, we can see the characteristics of Azerbaijan cultural life in Iğdır. Newroz is one of the most important traditions. Thus, the Newroz Festival activities share many similarities between Azerbaijan and Iğdır.

Keywords: *The Tales of Dede Korkut, pattern utterance, oral culture.*

Kitab-1 Dede Korkut “Kitab-1 Dedem Korkut ala lisân-1 taife-i Oguzan” yani Oğuz kabilelerinin dilinde Dedem Korkut’un kitabı – Oğuz Türk Destanı demektir. Bu destan Türk toplumunu, daha kesin söylersek Türk Dili grubu ailesinin Oğuz Boyuna dahil olan halkların, yani Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan’da yaşayan Türk’lerin destanıdır.

“Kitab-1 Dede Korkut” Destanı Türk halklarının tarihi coğrafyasının Azerbaycan halkının tarihi geçmişini kadim gelenek göreneklerini yansıtan muhteşem sanat eseridir. Bu destan Türk toplumlarının yazılı tarihidir. Dünya destanları içerisinde Kitab-1 Dede Korkut özelliği ile seçilir. O Türk toplumunun bir mükemmel tefekkürden (mitolojik devrinden) diğer mükemmel tefekküre (tarihi döneme) Başlangıcının yeni şeklidir. Kitab-1 Dede Korkut, Türk Halklarının oluşturduğu milli kültür yapıtları içerisinde en zengin ve en muhteşem sanat eseridir. Meşhur araştırmacı alim M.Fuat Köprülüzade’nin dediği gibi “Türk Edebiyatının bütün ederleri terazinin bir gözüne, Kitab-1 Dede Korkut öbür gözüne konsa yinede Kitab-1 Dede Korkut tarafı ağır basar”.

Tanrının Türk toplumuna armağan ettiği Mete Han’ı, Attila’yı, Emir Timur’u ve Osmanlı İmparatorlarını, “Dede Korkut” destanını Orhun Yenisey Taş kitabını ve Kaşgarlı Mahmud’un eseri “Divan-I Lügat-i Türk’ü Türk’ün yedi mucizesi olarak adlandırabiliriz. Bu mucizelerden birisi “Dede Korkut destanı” veya “Dede Korkut” kitabı ile tanınmaktadır. Kaşgarlı Mahmud Divanı’nın şiirinde hece ve kafiyenin tam belirlendiğini dikkate

olarak cesurca Dede Korkut kitabının şiirinin ondan çok daha eskilere dayandığını söyleyebiliriz. Bu iki yapıtın şiir tipi arasında kaç asırlık tekamül farkı var. Destanın kadimliğinin bir ispatıdır budur.

Son araştırmalar destanımızın tarihini Sümerlere kadar götürmeler olduğu gibi "Gençleştirmek" isteyenler olmuştur. Böylesi hala var. Orta asırlara dair yazılı kaynaklarda nerde bir korkut adına rast gelirse onu destandaki "Dede Korkut" sanıp kendi düşüncesini keşif sayanlar vardır. Bu, bizim Türk tarihimizi yüzyılların, bin yılların derinliğinden çağımızın IX-XI yüzyıllarına ait etmek ile tarihimizi ejdadımızı gençleştirmeye, yani bizi tarihsizleştirmeye çabalayan bazı sahte tarihçilerimizin hareketleri kadar mürteci davranıştır. Bu "Kitab" - müfredatımızın 1300 yıllığına kabul etmiş dünya kültürüne güvensizliktir. Bu kadim ve zengin tarihimizin üzerine kalem çizenlerin sözüdür. Aslında, milliyetçi bir gencin dediği gibi "Dede Korkut kitabı" dünümüzün geçmiştir" (yani VII. Yüzyıl bizim dünümüzdür, yakın bir tarihtir. - prof. T. Hacıyev).

Abide hakkında ilk kez alman alimi F. Dits bilgi vermiş ve "Tepegöz" boyunun Almancaya çevirisi ile yayınlamıştır (1815). T. Nöldeke eseri Dresden müzesi nüshası esasında baskıya hazırlamak istemiştir. V.V. Bartold 1894-1904 yıllarında eserin 4 boyunu Rusçaya çevirerek yayınlamıştır. O, 1922 yılında Destanın tam çevirisini tamamlamıştır; söz konusu çeviri 1950 yılında Bakü'de (H. Araslı ve M. Tehmasıbin editörlüğü ile) 1960 yılında ise Moskova'da basılmıştır. 1952 yılında E. Rossi Vatikan kütüphanesinde eserin yeni bir nüshasını bularak İtalyanca çevirisi ile birlikte yayınlamıştır. "Kitab-ı Dede Korkut" Türkiye'de ilk kez 1916 yılında Kilis'li öğretmen Rifat, Azerbaycan'da ise 1939 yıllarında Akademisyen Hamit Araslı tarafından yayınlanmıştır. Sonralar eser İngilizce, Almanca ve Farsçaya çevrilmiş, İngiltere'de İsviçre'de ABD'de ve İranda baskıya verilmiştir. Ancak Sovyetler döneminde yani 1951 yılında "Kitab-ı Dede Korkut" Azerbaycan'da ve Türkmenistan'da "Halk Düşmanı" ilan edilerek okunması yasaklanmıştır. Azerbaycan'da 1957 yılında Türkmenistan'da ise 1980 yılında beraat etmiştir.

"Kitab-ı Dede Korkut" adı ile dünyada ün kazanan kadim Türk Toplumunun Oğuznamesi en temel şekli ile 3 esas yönü ile belirlenir:

1. Dünya Kahramalık Destanlarının her birine has olan Kronolojiyi burada azami ilim bilgisi ve tarih bilimi ile tezahür eder. Hatta o derecedeki bir çokları Destanın karakterlerini soyut tarihi kişiler ile bağdaştırılır.

2. Sadece Oğuzname adaşları arasında değil hatta bütünlükle kadim ve erken ortayüzyıl kahramanmaları ve genellikle bedii eserler içerisinde

en kamilleri sırasındadır.

3. Eser sadece Azerbaycan edebiyatının olmayıp, bütünlükte orta asırlar Türk edebiyatlarının tek yazılı eposudur. Bu, çok kıymetli simgedir- eserin de, onu yaradan ulusun da, onu taşıyan dilin de tarihin çok derinliğine varmasına dalalet eder.

Destan Oğuzların tarihi coğrafyasını, Sibiryaya hariç, tahmini olarak, bu günkü Türk devletlerini kapsamaktadır. Türk kökenli dillerde bulunan epik içerikli ve "Şahname" ile bize göre daha net, daha sıkı ilgisi olan eserlerden de kadim Türk diline yazılmış olanı "Dede Korkut" destanıdır. Öncelikle, "Şahname" adının da belirttiği gibi, esas itibarıyla İran şahlarının destanı olduğu halde "Dede Korkut" Oğuz hakanlarının destanıdır. ("Şahname", 1934, s.7-29)

Dede Korkut kitabındaki tarihi olayların ve bedii akımın coğrafyası hakkında tartışma olsa da genel düşünce birliği vardır. Hiç şüphesiz Destan net bir zaman kesiminde oluşturulmadığı gibi onu mutlak Coğrafi alana sığdırmak zoraki olabilir. Bu Oğuznamedir; Oğuzlar tarihin çeşitli topraklarda devletler kurduğundan burada Oğuzların tarihi coğrafyasının izlerini görebiliriz.

Destan Türklerin yaşadığı bütün topraklarda Altaylardan başlayarak Irak'a kadar Demirkapı derbent' den Diyarbakır civarına ve Mardin'e, Hazar Denizinden Karadeniz sahillerindeki Abaz ellerine ve Trabzon'a kadar geniş alana yayılmıştır. "Kitab-ı Dede Korkut" Destanının boyları herşeyden önce onun yayıldığı geniş alanda vahit tek dilde – Türk Dilinde konuşan bir ulusun kahramanlık destanıdır. "Kitab-ı Dede Korkut" Destanında Türk halklarının yayıldığı arazi yani yukarıdaki arazi adlarından, Destanın kafkasya ile özellikle Azerbaycan'la bağlantılı olmasının inkar edilmez gerçek oluşu bellidir. Azerbaycan ile bağlı yer adlarının en çoğu Derbent, Gence, Berde, Elince Nehri ve Elince Kalesi, Dereşam, Göyce Gölü gibi yerlerin adları destanda sık sık geçer. Araştırmacı yazar Şehla Nagiyeva; "Yıllar geçtikçe Destanın onamostığı ile bağlı olan toponim adlar belirli değişikliğe maruz kalmış bu şekil toponimlerden yeni yeni adlar oluşmuştur. Fakat destanın izleri topraktan silinememiştir. Dede Korkut dünyası bugünde Azerbaycan'da yaşayan coğrafi adları "Kitab-ı Dede Korkut" ile özdeşleşen toponim ve hidronimler ile çağımıza dahil olmuştur. Dede Korkut dünyasında Azerbaycan'ı en uç uçralarına yayılmış eski Oğuz mezarlarının, köy mezarlıklarındaki koç ve at heykellerinin ilk sırada Şamakhı taraflarında bulunmuş alimlerin oğuz abideleri zannettikleri ve çağımızın ilk asırlarına ait ettikleri çok ifadeyi taş erkek heykellerinin özel yeri vardır"- yorumunu

yapmaktadır.

Destanda adı geçen toponimler içerisinde en çok adı geçen yer Derbent arazisidir. Birkaç boyda bu yerin adı çeşitli şekillerde söylenmektedir. Örneğin, destanın ikinci ve üçüncü boylarında Derbent adı "Qapulu Dervend", "Demir Kapu Dervend", "Kara (Böyük) Dervend" olarak adlandırılmıştır. "Salur Kazanın evinin yağmalandığı boyu beyan eder" boyunda şöyle söylenmektedir; "Kaza'nın Kapulu Derbendde 10.000 koyunu vardır" (Kitab-ı Dede Korkut, 1988, s. 43) Söz konusu boyun sonlarına yakın şöyle söylenmektedir; "Demir Kapu Dervend'deki Demir Kapıyı depuq alan, altmış tutam ala gönderenin ucunda er böyürden kıyan selçuk oğlu deli dondar çapar yeti". (Kitab-ı Dede Korkut, 1988, s.49)

Daha sonra "Baybaranın oğlu Bamsı Beyrek beyan eder. Hanım hey..." adlı üçüncü boyunda şöyledir; Bu yanadan dahi bezirganlar gelübeni Kara Dervend ağzına konmuşlardı. (Kitab-ı Dede Korkut, 1988, s.53) yukarıdaki örnekte "Kara Dervend" ifadesi "Büyük Dervend" demektir. Dede Korkut'un zamanında "Kara" sözü "Büyük" anlamında kullanılmıştır.

Bütün bu adlardan (Kapulu Dervend, Demir Kapu Dervend, Kara Dervend) görülmektedir ki sohbet tamda Azerbaycan toprağı olan Oğuz Türklerinin yaşadığı "Demir Kapu Derbend" hakkındadır. Tarihi kaynaklar Azerbaycan halkının atası olan Korkut atanın mezarının da tamda bu arazide yerleştiğini gösterir. 1638 yılı Nisan ayının yedisinde Derbend'de olan büyük Alman alimi Adam Oleari yazmıştı ki, "Burada biz daha iki müslüman kutsal zatının mezarlarını gördük; bunlardan birisi Pir Muhan'ın ki düzde, diğeri -İmam Korkut'un ki (yani Dede Korkut) dağda idi. (Azerbaycan tarihi 7. Sınıf, 2001, s. 173)

Destanda yer isimleri ile beraber kale adlarının da geniş kullanıldığı görülmektedir. Örneğin , "Elince Kalesi", "Bayburt hisarı", "Tatyen kalesi", "Ağca kale", "Mardin kalesi" , "Akhisar", "Evnik kalesi" vs. Bu kalelerin bazısının kalıntıları devrimize kadar gelmiş, bazıları ise kaybolmuştur. Hatta adları da, orijinal nüshadan net okunamamış ve çeşitli şekillerde bize ulaşmıştır. Buna göre de "Kitabi Dede Korkut" destanı modern çağımızda da alimlerimizin araştırma alanının en önemli hedefidir. Bu kalelerden bir kaçını destandan örnekler göstermekle gözden geçirelim; "Salur Kazanın mahpus olduğu oğlu Uruz tarafından çıkarıldığı boyu beyan eder" adlı on birinci boyda , "Hele Kazanı götürdüler, Tumanın kalesinde bir kuyuya bıraktılar. Kuyunun ağzına değırmen taşı kodılar (Dede Korkut", 1988, s.116). merhum Prof. E. Demircizade "Tumanın kalesi"ni şimdi harabelere kalmış eski Dumanisi şehri olarak şerh etmiştir. Ancak diğer araştırmacılar

bu versiyona biraz şüphe ile bakmışlar. Fakat, Doç. V. İsrailov bu adın Gürcistan'ın Dumanisi yerleşim yeri olması ile bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. O, "Dumanist" (Duman, sis) toponiminin anlamının "dumanlı", "dumanlı yer" olduğu ile bağlayarak yazmış: "Dumanisi orta çağ Gürcistanın önemli stratejik, ticari ve sanatkarlık mntıkası idi". Kazı çalışmaları sonucunda kale kapıları, yeraltı yolu, hamamlar, ambarlar, dükkanlar, kilise, cami, emek aletleri, silahlar, bilezik gibi kalıntıları bulunmuştur. Bu bilgi de bizde Dumanist- Başgeçitte meskunlaşmış yaşam tarzı hakkında tam tahmin oluşturuyor ve işbu etnosların Dede Korkut dünyası ile bağlı olduğunu haber verir. (Nağiyeva, 2003, s. 29)

Destanda işlenen Ağcakale toponimine dikkat edelim: "Kazanbeyin oğlu Uruz Beyin tutsak olduğunu beyan eder" adlanan boyda; "Ağcakale Sürmeli'ye gelip, Kazan Kırk Otağ diktirdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldu" (Kitab-ı Dede Korkut, 1988, s. 78). Bu ad destanın Bakü baskısında "Ağcakale" "Arpa ve Aras Nehirleri arasında Kadim şehir", "Sürmeli" ise "Kars elinde, Aras kenarında , aynı zamanda Marağa eyaletinde köy adları" olarak açıklanmıştır. Sonraki yılların araştırmaları ise yeni fikirler ileri sürmüşlerdir. "Kitab-ı Dede Korkut" destanında belirtilen bir sıra mühim tarihi – Coğrafi yer adları Nahçıvan vilayetinin arazisine aittir. Eserde Ağcakale ve Sürmeli adları bazen aynı bazende çeşitli yer adları olarak verilmiştir. Bu mekanın Arpaçay vadisinde, Şimdiki Nahçıvan toprağında yerleştiği gösterilmektedir. Belirtmek gerekir ki Sürmelik adlı köy Culfa ili arazisinde Elince Kalesi yakınlarında da vardır.

Destanlardaki sosyal kuruluş çok eskilere aittir. Eserde kul sözü var ancak bu Hudaçlık cemiyeti anlayışı oluşturmamaktadır. Zaten boylarda kul sözü çok anlamlıdır: yerine göre insan hizmetçi, köle, esir mazmunları ile çıkmaktadır; kul-helayik, kul-karavaş şekillerinde de kullanılmaktadır. Tabi esir alınan insanlar kul anlayışının tarihi manasına uygundur. Ancak Destandaki "Kullar" kontrol altında değil sıradan köleler olarak çalışmaktadırlar. Bu, ya kul devri alameti değil, yada bizim marksis felsefeden sosyal kuruluşlar hakkında bildiğimiz atamalar Avrupa standartlarına uyumludur, Türk Oğuz tarihinin özelliğini açıklamıyor. Oğuzda, Kullar at besler at binerler. Elbette Kul istediği zaman sahibinin atını binip kaçabilir. İki yönde dikkate alınmalıdır. Kul anlayışı Kadim Türklerde bugün ki manada kullanılmamaktadır. Örneğin V. Yüzyılda Şabalio Han'a çin imparatoruna bağlı olmayı teklif ettiğinde sözün anlamını sormuş, ona açıklamış ki bu bizdeki kul demıştır. (Gumilyof, 1967, s.545) Han memnuniyet ile razı olur. Yahut nöker (Köle) Moğolca (Nökör) "Dost", "Özgür Dövüşçü", eski Türkçe'de "Askeri memur" manalarını vermiştir.

(Kononov, 1958) İlginçdir ki Nöker sözü aynı manasmda Azerbaycan tarihinde de kendisini göstermiş ve bu tarihi semantik tezahürlerden ikinci yönden anlam taşır: Aydın olmuştur ki, Türk`ün Oğuzun Tarihinde genellikle insana beşeri tavırlar daimi olmuş, Kula Köleye normal insan davranışları sergilenmiştir.

"Kitab-ı Dede Korkut" destanında o cümlede eski Kağan ve Şah idare usulunden oluşan eski Türk Devlet kuruculuğu yansıtılmış, ordu kuruluşu ve Askeri savaş sistemi, sınır koruma enstitüsü hakkında bilgi verilmiş, aile-ahlak-terbiye manzarası canlandırılmış, ülkenin demografik durumu ile bağlı devlet ilgisinden bahsedilmiş, Devletin insan şahsiyetini değerlendirmesinden bahsedilmiş,

Türk ulusunun bu günkü temel sözlük bankası ve dilinin gramer yapısı ile tarihin çok derinliğine gittiği onaylanmış vs. Destanda Oğuz Devletçilik kurallarının ilginç bir detayı da var: Tören özellikli yarışmalarda (belli ki, bunun başka hususları da var) Beldenin hakimi kazanımı kendi görevi ile ödüllendiriyor. Boyların birinde bir sahne var şöyle: Bamsı Beyrek ozan kıyafetinde, eli sazlı nişanlısının düğün törenine gelir, düzenlenen yarışmalarda beylere katılır ve kazanır. Kazan Han der: "Deli ozan, dövletün depti (şansın getirdi-T.Hacıyev)... Beyler, bu günkü beğliğim bunun olsun". Dünya demokrasi tarihinde böyle mertylene demokrasi dengi, benzeri yoktur. İnsan hukukuna, kişisel liyakata hiç bir yerde böyle değer verilmemiş, ki, iktidarın sahibi kazananı ödüllendirmek için zaferin mahiyetine uygun kaç günlük dahi olsa iktidar yetkilerinden vaz geçsin, yetkilerini şartları kazanmış şahsa versin. Bu ödül usulu ülkede insanları yiğitliye, kahramanlığa çağırıyor. Burada meselenin diğer tarafı da var: geçici beylik (iktidar) alan da yetkin kişi olmalı ki, devletçilik eziyet görmesin. Demek ki, bu cemiyette insanların fiziki-ahlaki terbiyesi bir bütünlük oluşturmuş. Demek ki, bu cemiyet son derece olgun imiş. Çok ilginçtir ki, burada da Beyrek 15 yaşına varınca yiğit adı almış (Boğaç gibi). Boylarda Türk ticaret tarihi hakkında bilgi var, kıymetli alış veriş bilgisi, ticari terimler (dandansuk, döviz kuru vs.), ticaret coğrafyası (Ruma sefer) dikkati çekmektedir. Belli oluyor ki, Oğuz-Eli'nin zengin ticareti ve yüksek ticari kültürü olmuştur.

Destanda etnografik tarihimizin değerli örnekleri var; taziye ve düğün- dernek törenleri incelikleri ile tanımlanmıştır. Yas tutulurken beyazı çıkarıp siyah giyerler – hatta bu gün o anane beddua olarak günümüzde kullanılmaktadır: Kara giyip, gök çalsın (alınına lacivert renkli yazma bağlamak). Atalarımızın- ninelerimizin namusunu, sadakatini gösteren yeni detaylarla karşılaşıyoruz. Koca- nişanlı kayıp düşerse, düşmana esir olursa,

zevcesi –nişanlısı sadakatle onu beklemiş olup- bu kural sıkı aile namusu için şart olmuştur. Bu işte devletle aile hemfikirdir. Bu namus kodeksine devlet control etmiştir. Tesadüf değil ki, Bamsı Beyrek esir götürüldüğü günden 16 sene geçerken Deli Karçar Bayındır hanın huzuruna çıkarak bacasının nişanlısının ölüm- kalım haberinin araştırılmasını talep etmiş. Talep Beyreğin ana –babasına değil, işte devlet başkanına azr olunmuştur. Ve burada da yine ilginç tarihi gerçek de ortaya çıkmaktadır. Kocanın veya oğul- nilanlının öldü haberi kesinleştiğinde onu zevcesi veya nişanlısı evlenmelidir. Görünen o ki, bu, bir taraftan ahlakı korumaya, bir taraftan da soyu devam ettirmek için zaruri sayılmıştır. Aile konusuna dair diğer bir detay: bayburt hisarında esir olan Beyrek onu seven Bayburt beyinin kızına diyor ki, kendi elinde Yalancı oğlu Yalincık adlı birisi yalandan onun ölüm haberini vermiş ve nişanlısı ile evleniyor. Kız, Beyreğin nişanlısı olduğunu bilerek şart koşar: “Eğer seni hisardan (kaleden- Prof. T.Hacıyev) aşağı orğanla (örkenle) sallayacak olursam, anana- babana sağlıklı varacak olursan, beni bunda gelüb halallığa alırmısın?” Beyrek tamam diyor ve tam da yiğitce söz verir: “Kılıcıma doğranayım, ogurna sancılayın, yer kibi kertleyin, toprak kibi sovrulayın – sağlığa varacak olursam, Oğuz’a gelüb seni helalliğe almaz isem”. Beyrek yalan yemin etmez, demek ki, Oğuzda iki veya çok eşlilik olmuştur. Bu, yine soy arttırmak, savaşlarda ölmüş kocaların eşlerini ahlaksızlıktan korumak için dikkate alınmıştır. (Hz. Peygamber s.a.s Efendimiz de İslamda işte bu kuralı sağlamıştır.) Burada muamma budur ki, Oğuz beyleri Bayburt kalesine girerek 39 Oğuz yiğidini kurtardıkları halde, neden Beyrek o kızı da almıyor. Eğer aldatmak kasdı olsa idi, nişanlısının varlığını itiraf etmezdi – bu ise Beyrek için, genel olarak Oğuz beyleri için büyük bir kabahatti. Belki de destanın sonraki düzenlemelerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Belki de, söz konusu düzenlemeler bu ilavelerin sonucudur ki, kiliseyi yıkıp yerinde cami inşa etmişler, papazları öldürüp ezan verdirmişler. (Bunları destana İslamcı ilaveciliği demek gerekir) – Bayburt beyinin kızı hıristiyandı, demek ki, onu Beyreğe layık görmemişler.

Hiç bir milletin kahramanlık destanında onun tarihi Dede Korkut kitabında verildiği kadar canlı, güvenilir ve doğru yansıtılmamıştır. Böylece bu tarih sülaleden –sülaleye yazılı şekli ile aktarıldığı, bize kitap halinde günümüze kadar geldiği için Dede Korkut’un kahramanlık destanı tarihimizin ilk yazılı müfredatıdır- demeğe hakkımız var.

Bu müfredat Türk milletinin tarihi –etnografik damgası ve aile – ahlak anayasası sayıla bilir. Bu müfredat kahramanlık antolojisidir. “Kitabi Dede Korkut” öyle bir itibarlı antolojidir ki, çoğu tarihçiler Oğuz Türklerinin tarihi hakkında bilgi verirken ona sık sık miracaat etmişler. Ünlü Korkutşinas

– Korkut araştırmacısı M. Ergin bey çok güvenli bir şekilde Reşideddin, Osman Bayburtlu, Ali Tazıcıoğlu, Abülgazi Kiveli ve başka ünlü Oğuzşinas tarihçilerin “Dede Korkut kitabı”na tarihi kaynak olarak baktıklarına inandırmıştır. Adeta kahramanlık destanlarını tarihin sözlü müfredatı hesap ederler. Dede Korkutun olayları bize Oğuzname olarak, yani, yazılı hali ile günümüze kadar geldiği için onu Oğuz tarihinin yazılı müfredatı gibi sunarsak amacına daha çok ulaşmış olur. Prof. İ.Veliyev Kitabı- Dede Korkutla Sümer tarihinin epic izleri, aynı zamanda Sümer eposu “Bilgamis” arasında bağlantı, fikir, şiirsel yöntem, karakter paralelleri ortaya çıkarmıştır. Bu fikri onaylamak için diye biliriz ki, söz konusu kitap dünyada Türk kodu ile işaretlenmiş işaretler sistemi gibi kayıtlı olan tek kitaplardandır.

E. Alibeyzade 2007 yılında baskısı yapılmış “Türk –Azerbaycan edebi düşüncesinin ilkin kaynakları” kitabında “Bilgamis” destanı ve Kitab-ı Dede Korkut eposu arasında uğurlu benzetmeler yürüterek kıyaslamalı analizler vererek ilginç sonuçlar ortaya koymuştur. Sümer ve onun civarında yaranan edebiyatın ve kültürün kil levhalara aktarılarak muhafaza edilmesi, onların devrimize kadar ulaşması onu gösterir ki, halk edebiyatında yaşayan bir çok sözlerin , efsane ve mistik anlamların, efsane motiflerinin bizim bin yıllarda “ Dede Korkut” boylarında, oğuznamelerde ve genel olarak ozan-şık sanatında izleri, alametleri kalmıştır.

Alman şarkiyatçısı Fridrikh Dits yazmıştır; “Homer Asya seyahati zamanı Tepegöz efsanesini duymuş ve Polifemin esas hayatını oradan götürmüştür. Kim bilir, belki de o, efsaneyi her hangi bir Oğuz kabilesi arasından duymuştur? Çünkü kabile Primanın müttefikleri olarak Yunanlılara karşı Truva savaşında harp etmiştir”. Mantık ortadadır; Kitab-I Dede Korkut bize sunulmuş şekli ile İslam döneminde değil, çağımızdan önceki binyılda yaranmıştır.

Eski Türk inancında Güneş kültü vardı. Bu kült Azerbaycan’ın en eski kültürlerindendir. Bu kült tunç devrinde çok büyük terakki bulmuştu. Dedeler (atalar) kültü ortaya çıkardıktan sonar, dedeler de Güneş gibi kudretli, onun gibi himayeci sayılır ve ona göre de onların adı çok zaman güneş sözü ile birlikte seslenirdi. Sonralarda pir- kutsal şekline düşmüş kadim yapıtın (Dede Güneş) her iki kultun adı ile seslenmesi, onların çok yakın ve bir-birinin yerine değiştirilmesini gerçekleştiren eski kultlar olmuştur. Dede Korkutu Güneş Ata olarak da Kabul edebiliriz. Destanın “Basatın Tepegözü öldürdüğü Boy”unda onun adı Güneş Ata olarak seslenmektedir. Burada “Korkut” adının etimolojisi hakkında bizden önce söylenmiş bazı fikirlerle de kendi düşüncelerimizi bildirmeği mühim sandık. O. Süleymenov’un fikrine göre “Korkut” sözü eski Sümerlere bağlı olup, bu

ad daha sonar Mısır ve başka ÷lkelere yayılmıştır. O, aynı zamanda bu adm eskiden “Görgüt” şeklinde söylenmiş olduğunu iddia eder. O. Süleymenov hem de “gör” sözünün açıklamasını vererek: “Gör” sözünün onun fikrine “Hör” (Güneş) sözünden türediğini söylemiştir. Güneşin semadaki hareketi ile alakalı çeşitli şekiller almasını Sümerler heroglifleri ile göstermiş, sonradan ise Türk kahinleri bu heroglifleri “Güneş” olarak açıklamışlar. (Süleymenov, 2007, s. 213)

Kitabi Dede Korkutta Korkut adındaki “Gor” sözü ile bağı daha bir fikir: V yüzyılda Arnavutlukta kuzeyden Gor ve Kazan adlı iki elbeyi kendi taifeleri ile gelmiş Syuni eyaletinde (Türklerin yerleştiğı Batı Azerbaycan Zengezur vilayeti) yerleşmişler. (Georec, 1982, s. 147-194). Her iki elbeyin adlarının Türk kaynaklı olduğu kaçınılmazdır. Arnavutluk’ta Goroz kalesinin olması gerçeğı de var ki, şüphesiz bu kalenin adı şimdiye kadar Batı Azerbaycan’da (Şimdiki Ermenistan arazisi) Goris (aslında Gorus) şeklinde kalmıştır. GOR –is ise GOR-ATA, Türkler söylemeli, Dede KOR KURD un yaşadığı yer olarak da kaydedilebilir.

Oğuz Kağan’ının, Bayındır Hakan’ın, Sunkur Bey’in, Şektür Han’ın, o cümleden Kıpçak Han’ın ve başkalarının faaliyet merkezi- onların esas mekanları, başlıca ovaları, Göyce Gölü çevresi, Karabağ kışlası, Alagöz Yaylaları, Elince kalesinin olduğu yerler, kadim Türk toplumunun yerleştiğı topraklardır. Her iki bölge, tarih boyu Oğuzların sık-sık yaşadıkları coğrafi mekan sayıldığı için o yerlerde Dede Korkut boylarına has çeşitli adlar ve yerleşim yerleri dönemimizde de kendini koruyarak yaşatmıştır. Kitab-ı Dede Korkut eposunda Uruz Bek adı çekilmiştir. Bu ad, Arnavut Türk taifelerinde geniş yayılmıştır. Ve çağımızdan önce I yüzyılın 60. Yıllarında Arnavutluk çarı Oroz, I alim Oroys başka kadim Türkdilli halklardaki Uruz, Uruz, Orus şahıs adları ile kıyaslanabilir.

V yüzyıl ve Roma tarihçi yazarların kayıtlarında Arnavutluk’un köklü sakinleri abdalardan bahs ederken onları menşece Hun taifelerinden saymışlar. Eski Türkçe’de abdal “ov tanrısı” anlamında kullanılmıştır. Kitab-ı Dede Korkut’ta Arnavutlardan Türk halkalarının biri olarak söz edilmektedir. Eserin baş kahramanlarından Kazan Han alpanların, yani albanların-arnavutların başkanı olarak sunulur. Şarkiyatçı alim Süleyman Aliyarov bu hakta yazmıştır; Türkiye’li araştırmacı Muharrem Ergin bey Kitabı- Dede Korkut’un Dresden müzesindeki nüshasının elyazmasında her iki halde “alpanlar” yazıldığını bildirmiştir. Kitapta “alpanlar” etnonimine denk gelmesi onun Anadolu’da baş vermiş olaylarla bağı olduğunu gösteren ve ıspatlayan delildir. Bu halk çağımızdan önce IV asırdan itibaren X yüzyıla kadar 1500 yıllık bir süre içerisinde kadim Türklerin yaşayış meskenleride

yerleşmişler.

"Kitab-ı Dede Korkut" destanının dil bakımından araştırıldığında, burada kullanılmış zamirler modern Türk ve azerbaycan dillerinde bir azcık fonetik deformasyona maruz kalmakla aşağıdaki versiyonda kullanıldığını görüyoruz. Abidede zamirler aşağıdaki gibi kullanılmıştır:

I. şahıs tekil- mən, ben

I. şahıs çoğul- biz, miz

II. Şahıs- Sen

II. Şahıs- siz

III. şahıs- ol,o

III. Şahıs- anlar, onlar

"Kara başım kurban olsun sana", "Ağz dilden bir kaç kelime mana" vs. ifadelerde bunu net görebiliyoruz. Destanda "öz" ve "kendü" zamirleri kullanılmıştır. Örneklere dikkat edelim. "Kendüne bir hampa isterişsen", "Kendüvi delilüğe buraktı". Öz canıma kıyam, "Kendözün yer yüzünde gördü" ve s. ifadeleri göstere biliriz.

"Kitab-ı Dede Korkut" destanlarının dilinde sayılar esasen modern Azerbaycan dilinde olduğu gibidir. Burada da miktar, belirsiz miktar, sıra sayıları kullanılmıştır. Örneklere dikkat edersek: "Üç güne varmasun, Allah sevindirsün sizi". Depegöz aydur: "Günde altmış adam verin yemeğe!"-dedi ama günde eki adam ile beş yüz koyun verelim!"-dedi. Yapıttan örnek verilmiş bu tür ifadelerin sayısını arttıra biliriz.

"Kitabi Dede Korkut" gibi medeni mirasımızın dünyaya iletilmesinde en uğurlu adımların birisi de Türk dünyasında nüfus sahibi, ulu önder Milli liderimiz Haydar Aliyev'in adı ile bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Ulu önderin 1997 yılı Nisan ayının 20-de "Kitabi Dede Korkut" destanının 1300 yıllık yıldönümünün kutlanması ile ilgili imzaladığı karar, bu alanda özel önem taşımaktadır. UNESCO Kitabi –Dede Korkut destanını medeni miras listesinde göstermiştir. Bununla da Türkiye'de ve Azerbaycan'da çeşitli zamanlarda törenler, aktiviteler ve sempozyumlar yapılmış, kitaplar yazılmıştır. Yapılan çalışmaların sonucu muhteşem abidenin 1300 yaşının olması kanaatine varmıştır.

KAYNAKÇA

- Alibeyzade, E. (2007), "Türk –Azerbaycan edebi düşüncesinin ilkin kaynakları " Bakü
- Azerbaycan tarihi*, VII sınıf. (2001), Bakü
- Gumilyov L.N. (1967). *Eski Türkler*. Moskova
- Kononov A.N. (1958) *Şecereli Türkmen*. Seçilmiş Abdul-Gazi han Kivinskiy
- "Kitabi Dede Korkut" destanı (1988), Bakü
- Nağıyeva, Ş. (2003) "Hususi adlar milli koloriti taşıyıcısı gibi" *Çınar-çap*, s. 29
- Şahname ve dünya epic edebiyatı*. In 9-10,s. 27-29
- Süleymenov, O. (2007), "Az-Ya", "Şark-Garp" Bakü: Matbaa evi.